

УДК 324:328

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-2-2>

Наталія Дукач

ORCID: 0000-0003-0649-2686

УЧАСТЬ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО КОРИННОГО НАРОДУ У ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ (1994–2019 РОКИ)

Після анексії Криму та початку російсько-української війни перед науковою спільнотою та українським суспільством постала низка загроз, пов'язаних із впливом окупаційної влади на населення, котре проживає на тимчасово окупованих територіях. Однією з таких загроз є політика дискримінації та репресій кримськотатарського корінного народу в Криму, у зв'язку із чим постала проблема захисту прав корінного народу на загальнодержавному рівні. Сьогодні вибори є ефективним інструментом впливу на політику, артикуляції, агрегації та захисту інтересів різноманітних верств населення. Аналіз участі кримськотатарського корінного народу в парламентських виборах в Україні не лише покаже особливостей цієї участі, а й допоможе виявити основні переваги та недоліки такої електоральної участі для корінного народу. Метою статті є дослідження особливостей участі кримськотатарського корінного народу в парламентських виборах в Україні. Відповідно до мети, сформувані такі завдання дослідження: проаналізувати політико-правове забезпечення участі кримських татар у виборчих процесах в Україні; охарактеризувати особливості участі кримських татар в парламентських виборах в Україні з 1994 по 2019 рік включно; виділити характерні риси електоральної участі кримськотатарського корінного народу. Під час аналізу особливостей участі кримськотатарського корінного в парламентських виборах в Україні застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції тощо, а також методи математичного обчислення та політологічного порівняння. За результатами дослідження було проаналізовано участь у парламентських виборах в Україні з 1998 по 2019 рік включно. Було підкреслено проблему відсутності офіційного статусу кримських татар корінного народу, яка існувала до прийняття відповідного закону. Також виділено ключові характеристики участі кримських татар на парламентських виборах в Україні після відновлення незалежності нашої держави, серед яких: слабе представництво, відсутність власної стійкої політичної сили, постійний пошук підтримки в національних демократичних політичних силах, єдність представників корінного народу у відстоюванні та захисті інтересів корінного народу, поступова активізація участі корінного народу в політичному житті України, зокрема у виборчих процесах тощо.

Ключові слова: корінні народи України, кримські татари, вибори, участь у виборах, вибори в Україні, політичні партії України, етнонаціональне представництво, політична участь.

Вступ. У сучасному демократичному суспільстві вибори стали ефективним інструментом забезпечення представницької демократії. Вибори дають змогу різноманітним групам населення репрезентувати власні інтереси та цінності в межах певного суспільства через політичні сили та захищати їх уже в тих чи інших структурах державної влади та місцевого самоврядування. Із початком російсько-української війни й анексії АР Крим постала проблема захисту вразливих етнонаціональних верств українського населення, зокрема кримських татар, які чи не найбільше постраждали від окупації півострову та знову опинилися під загрозою існування як корінний народ Криму. Активний пошук шляхів захисту прав кримськотатарського корінного народу України зумовив науковий інтерес до аналізу особливостей участі кримськотатарського корінного народу в парламентських виборах в Україні з 1994 по 2019 рік включно.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження особливостей участі кримськотатарського корінного народу в парламентських виборах в Україні. Відповідно до мети, сформувані такі завдання дослідження: проаналізувати політико-правове забезпечення участі

кримських татар у виборчих процесах в Україні; охарактеризувати особливості участі кримських татар у парламентських виборах в Україні з 1994 по 2019 рік включно; виділити характерні риси електоральної участі кримськотатарського корінного народу.

Методи. Під час аналізу особливостей участі кримськотатарського корінного народу в парламентських виборах в Україні застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції тощо, а також методи математичного обчислення та політологічного порівняння.

Аналіз останніх досліджень. Особливості участі кримськотатарського корінного народу в електоральних процесах незалежної України відображені у працях таких дослідників, як Н. Ротар [18], М. Зан, О. Щерба [22], П. Черник [23], М. Афанасьєва [1] й інших.

Результати. Починаючи з 1980-х років кримські татари почали активно повертатись на історичну Батьківщину – Крим після років заслання та великої депортації 1944 року. На початку 1990-х років уже активно провадив свою діяльність Національний кримськотатарський рух, який виник як опозиційний до радянської влади ще в 1950-х роках, правонаступником якого пізніше стала Організація національного кримськотатарського руху (ОКНР) на чолі з Мустафою Джемільєвим. 1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум за незалежність України. Кримські татари, бажаючи перегляду статусу кримських татар у Криму та відносин з Україною, підтримали відновлення української незалежності. Так, за результатами Всеукраїнського референдуму підтримали відновлення незалежності України 90,32% українців, це 84,18% від усього населення України. Референдум проводився в усіх 27 адміністративних регіонах, тобто у 24 областях, м. Києві, АР Крим і м. Севастополі. У Криму за відновлення незалежності України проголосували 54,19% виборців, а в м. Севастополі – 57,07% [9].

Слід зазначити, що до липня 2021 року кримські татари не мали жодного офіційного статусу як корінний народ України, загалом не було жодного нормативного-правового акта, який визначав би статус корінних народів на території України, крім згадки про корінні народи в кількох статтях Конституції України [10]. У зв'язку із цим кримські татари не могли претендувати на особливі політичні права на території Криму як власної історичної батьківщини. Історичним стало прийняття Закону України «Про корінні народи України» у 2021 році, згідно з яким було визначено перелік корінних народів України та встановлено, що «держава сприяє представництву корінних народів України у Верховній Раді України, Верховній Раді Автономної Республіки Крим та органах місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [16].

У 1994 році відбулися перші парламентські вибори в Україні. Вони відбувалися за мажоритарною системою абсолютної більшості, тобто кожен із 450 кандидатів мав набрати понад 50% голосів виборців з-поміж тих, які взяли участь у голосуванні. При цьому проголосувати мали не менше 50% від усіх виборців, згідно зі списками. Якщо кандидат не набрав абсолютної більшості в першому турі, то два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів, мали змагатись у другому турі й т. д. [21]. За результатами цих виборів до Верховної Ради II демократичного скликання увійшли: 90 представників від Комуністичної партії України, 20 – від Народного Руху України, 19 – від Селянської партії України, 15 – від Соціалістичної партії України, 3 – від Конгресу українських націоналістів, 5 – від Партії праці, 4 – від Партії демократичного відродження, 2 – від Громадянського конгресу України, 2 – від Демократичної партії України, 2 – від Соціал-демократичної партії України тощо. Так, загалом до Верховної Ради пройшли 15 політичних партій, охопивши 223 мандати, і 227 безпартійних депутатів відповідно [21]. У Криму було сформовано 23 одномандатні округи, на яких було обрано 23 народних депутатів, з яких не було жодного представника кримськотатарського корінного народу.

Наступні чергові вибори до Верховної Ради відбувалися вже за змішаною системою, за якою 225 депутатів обиралися за пропорційною системою в загальнодержавному окрузі,

а решта 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Прохідний бар'єр для партій і блоків становив 4%. У мажоритарних округах діяла система відносної більшості. Усього взяли участь у виборах близько 30 політичних сил, 8 з яких подолали бар'єр у 4%, серед яких Комуністична партія України – 24,65%, Народний Рух України – 9,40%, виборчий блок «За правду, за народ, за Україну!» – 8,55%, Партія Зелених України – 5,43%, Народно-демократична партія – 5,01%, Всеукраїнське об'єднання «Громада» – 4,67%, Прогресивна соціалістична партія України – 4,04% та Соціал-демократична партія України – 4,01% [21].

На цих виборах було обрано двох народних депутатів кримськотатарського походження – Мустафу Джемілева, який пройшов за партійним списком від Народного Руху, та Рефата Чубарова, який балотувався як позапартійний і здобув перемогу у 8-му окрузі із центром в тодішньому смт. Красногвардійське Курманського району АР Крим. Здобув перемогу Рефат Чубаров з результатом у 17,85% (18 499 голосів), з явкою на окрузі в 71,64% (103 662 виборців) [21]. Таким чином, кримськотатарське представництво у Верховній Раді III демократичного скликання складалося з 2 народних депутатів, що становить 0,4% від усього складу Верховної Ради – 450 народних депутатів. Також слід зауважити, що це скликання стало першим скликанням Верховної Ради України, у якому були обрані представники кримськотатарського корінного народу.

На чергових виборах до Верховної Ради до складу IV демократичного скликання ввійшли також Мустафа Джемілев і Рефат Чубаров за партійним списком від блоку Віктора Ющенка «Наша Україна». Ці вибори відбувалися за змішаною системою, як попередні, з 4%-м бар'єром для політичних сил і мажоритарною системою відносної більшості на одномандатних округах. На цих виборах «Наша Україна» набрала 23,57% голосів та отримала відповідно 70 мандатів за партійним списком, таким чином ставши першою політичною силою, яка обігнала комуністів на парламентських виборах в Україні. Мустафа Джемілев був на 28-му місці в партійному списку, а Рефат Чубаров – на 61-му із 70. Також можна зазначити, що «Наша Україна» також отримала 42 мандати в одномандатних округах, отже, блок отримав 112 мандати у Верховній Раді з 450 [21].

На чергових виборах Верховної Ради України 2006 року, котрі відбувалися вже за пропорційною виборчою системою в загальнодержавному виборчому окрузі з прохідним бар'єром 3%, у виборах взяла участь рекордна кількість політичних партій і блоків – загалом 45 політичних сил. За результатами виборів бар'єр подолали 5 політичних сил, серед яких: Партія регіонів – 32,14% (186 мандатів), Блок Юлії Тимошенко – 22,29% (129 мандатів), Народний союз «Наша Україна» – 13,95% (81 мандат), Соціалістична партія України – 5,69% (33 мандати), Комуністична партія України – 3,66% (21 мандат). 2 мандати за списком «Нашої України» отримали вже неодноразово згадані Мустафа Джемілев (45-те місце в партійному списку) і Рефат Чубаров (72-ге місце в партійному списку) [21].

До числа народних депутатів VI демократичного скликання, котрих було обрано на позачергових виборах 30 вересня 2007 року, потрапив за партійним списком блоку «Наша Україна – Народна самооборона» Мустафа Джемілев, котрий був 27-м у списку із 72 [21]. А за результатами виборів народних депутатів до Верховної Ради VII демократичного скликання Мустафа Джемілев отримав мандат за партійним списком ВО «Батьківщина», будучи 12-м у списку. Слід зазначити, що вибори 2012 року відбувалися за змішаною системою, за якою 225 депутатів обиралися за пропорційною системою в загальнодержавному багатомандатному окрузі, а інша половина депутатів – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Прохідний бар'єр для політичних партій і блоків становив 5%. ВО «Батьківщина» була серед 5 партій, які подолали цей бар'єр [21].

Аналіз участь у виборчих кампаніях 1994–2012 років показав, що серед числа народних депутатів Верховної Ради України кримські татари становили не більше ніж 0,4% (2 мандати),

причому серед обраних народних депутатів кримськотатарського походження були Мустафа Джемільєв і Рефат Чубаров як лідери кримськотатарського корінного народу. Показовим є те, що вони могли балотуватися від різних політичних сил, що вказує на те, що вони шукали підтримки корінного народу в різних політичних партіях і блоках. Так, у 2012 році одним із рішень Курултаю було рішення про переговори Меджлісу з політичними партіями та блоками про участь у виборах представників кримських татар. Тут слід підкреслити, що кримські татари намагалися налагоджувати співпрацю з проукраїнськими демократичними силами [13]. Цю тенденцію кримськотатарський корінний народ продовжуватиме і на наступних виборах.

Події Революції Гідності, подальшої анексії АР Крим та початку російсько-української війни стали переломними як у відносинах кримськотатарського корінного народу й української влади, так і в подальшому майбутньому кримськотатарського корінного народу на території півострова. Ці події спонукали кримських татар до активної політичної участі в Україні та за кордоном, метою якої був захист Криму від окупаційної влади, захист прав людини та корінного народу на окупованому півострові. Після втечі проросійського президента Януковича в Україні відбулися позачергові вибори Президента України, за результатами яких країну очолив Петро Порошенко. Відразу ж після цих виборів було оголошено про позачергові вибори до Верховної Ради України, котрі було проведено 26 жовтня 2014 року, відповідно до статті 90 Конституції України. Ці вибори відбувалися за змішаною виборчою системою за зразком попередніх парламентських виборів [21].

Тоді ж представники кримськотатарського корінного народу вирішили балотувалися до ВРУ від президентської політичної сили – нещодавно створеного Блоку Петра Порошенка. З 193 кандидатів за партійним списком представники корінного народу ввійшли в першу сотню – Мустафа Джемільєв під номером 5 у списку, а Рефат Чубаров посів 71-ше місце. Обидва отримали мандати в багатомандатному окрузі. Хоча спочатку Рефат Чубаров не проходив до Верховної Ради, проте відмова від мандата Степана Барни у зв'язку з призначенням на посаду голови Тернопільської ОДА дала змогу Чубарову стати народним депутатом VIII демократичного скликання [21]. Загалом за партійним списком тоді було обрано 63 народні депутати БПП, з яких 2 – кримські татари, у відсотковому співвідношенні це 3% від усіх обраних народних депутатів за списком та 1,4% від усієї кількості обраних народних депутатів від БПП. Будучи депутатом, Джемільєв очолив підкомітет з питань етнополітики, прав корінних народів і національних меншин України, жертв політичних репресій Комітету Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, котрий був створений у грудні 2014 року та припинив своє існування 29 серпня 2019 року. Рефат Чубаров також увійшов до складу Комітету Верховної Ради з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [4].

Як народні депутати VIII демократичного скликання, представники кримськотатарського корінного народу активно займалися питанням захисту інтересів корінного народу як у своїй законотворчій діяльності, так і в політичній діяльності в Україні та за кордоном. Так, наприклад, було прийнято постанову Верховної Ради «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, світових лідерів і всіх членів міжнародного співтовариства щодо засудження порушень прав і свобод кримськотатарського народу», постанову Верховної Ради «Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів іноземних держав щодо засудження і невизнання заборони Російською Федерацією Меджлісу кримськотатарського народу та щодо захисту корінного народу Криму міжнародним співтовариством», постанову «Про проведення урочистого засідання Верховної Ради України, присвяченого 100-річчю проведення першого Курултаю кримськотатарського народу» та інші, ініціатором яких виступали Джемільєв і Чубаров спільно з іншими народними депутатами [18].

Під час виборчої кампанії 2019 року представники кримськотатарського корінного народу були представлені в найбільшій кількості політичних сил порівняно з попередніми скликаннями. Під час виборчої кампанії Рефат Чубаров заявляв, що представники корінного народу увійдуть до партійних списків 4–5 політичних партій (новина «Кримські татари на виборах будуть представлені у 4–5 партіях»). Загалом позачергові парламентські вибори у 2019 році проводилися за змішаною виборчою системою з 5%-м бар'єром, тобто 225 депутатів обиралися в загальнодержавному багатомандатному окрузі за партійними списками, а 199 депутатів – в одномандатних округах (26 округів розташовані на тимчасово окупованих територіях). У багатомандатному окрузі взяли участь у виборах 22 політичні партії, а в мажоритарних одномандатних округах – 52 політичні партії [21]. Представники кримськотатарського корінного народу балотувалися від таких політичних сил на виборах до Верховної Ради 2019 року: Мустафа Джемільєв і Ахтем Чийгоз – від «Європейської Солідарності», Рустем Умеров і Таміла Ташева – від «Голосу», Рефат Чубаров від – «Сили і честі», Гаяна Юксель – від ПП «Слуга Народу» та Еміне Джапарова – від «Української Стратегії Гройсмана» [8]. Таким чином, 7 представників кримських татар висувалися від 5 різних політичних сил.

Під час виборчої кампанії Мустафа Джемільєв дав ексклюзивне інтерв'ю для «Крим.Реаліті», у якому зазначив, що перед ухваленням про висунення кримських татар від цих політичних сил Меджліс вивчав програми політичних партій і погляди їхніх лідерів, насамперед те, що стосується євроатлантичної інтеграції та тимчасово окупованих територій. Так він це прокоментував: «Це були найважливіші для нас питання, і всі партії, у списках яких є наші представники, поділяють нашу точку зору». Також у цьому інтерв'ю він підкреслив, що окремо обговорювалась і позиція кримських татар у разі виникнення суперечностей між цими політичними партіями. У підсумку було вирішено, що з приводу кожного суперечливого питання Меджліс виноситиме окреме рішення, якому слідуватимуть представники корінного народу в парламенті. Також Джемільєв сказав, що в разі обрання народним депутатом у цьому скликанні одним із його завдань буде ухвалення законопроекту про перетворення Криму на національну автономію [8].

За результатами виборів серед кримських татар мандати отримали Мустафа Джемільєв та Ахтем Чийгоз у складі «Європейської Солідарності», які потрапили в першу десятку партійного списку. Серед 7 кандидатів від 5 різних політичних сил мандати отримали лише 2 представники кримськотатарського народу [21]. У відсотковому співвідношенні це має такий вигляд: 8% від мандатів усіх отриманих мандатів «Європейської Солідарності» (25 мандатів) і 0,47% від загальної кількості мандатів (494 мандати).

Будучи чинними народними депутатами ІХ демократичного скликання, Ахтем Чийгоз і Мустафа Джемільєв активно займаються питаннями захисту інтересів кримськотатарського корінного народу та питаннями, пов'язаними з окупацією Криму, як на міжнародному, так і на національному рівні. Ахтем Чийгоз є першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, а також членом Постійної делегації у Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва. Мустафа Джемільєв є членом Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин і заступником члена делегації України в Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумувавши, можна зазначити, що кримські татари брали участь у парламентських виборах у ролі кандидатів на парламентських виборах з 1998 року. Після відновлення незалежності першими народними депутатами, котрі представляли кримськотатарський корінний народ, стали Мустафа Джемільєв, який

пройшов за партійним списком від «Народного Руху», і Рефат Чубаров, який балотувався як безпартійний і здобув перемогу у 8-му окрузі з результатом 17,85% [21]. Отже, кримськотатарське представництво у Верховній Раді III демократичного скликання складалося з 2 народних депутатів, що становить 0,4% від усього складу Верховної Ради.

Після парламентських виборів 1998 року до парламентських виборів 2019 року особливих змін у тенденції участі в парламентських виборах представників корінного народу Криму не відбувалося. Мустафа Джемільєв був народним депутатом III, IV, V, VI, VII, VIII демократичних скликань і є чинним народним депутатом IX демократичного скликання, тобто Джемільєв був народним депутатом 6 з 9 скликань Верховної Ради України. Рефат Чубаров, нинішній голова Меджлису кримських татар, був народним депутатом III, IV, V, VIII демократичних скликань – це 4 скликання з 9 [4]. Найбільше представників кримськотатарського корінного народу взяли участь у парламентських виборах 2019 року, під час яких корінний народ був представлений у найбільшій кількості політичних сил порівняно з попередніми – 7 представників кримських татар висувалися від 5 різних політичних сил («Європейська Солідарність» – 2, «Голос» – 2, «Сила і честь» – 1, «Слуга Народу» – 1 та «Українська Стратегія Гройсмана» – 1). Лідери корінного народу, зокрема Мустафа Джемільєв, таке висунення від різних політичних сил пояснювали тим, що зазначені політичні сили та їхні лідери поділяють погляди кримських татар на ключові питання, що стосуються, зокрема, євроатлантичної інтеграції і тимчасово окупованих територій [8]. За результатами виборів серед кримських татар мандати отримали Мустафа Джемільєв та Ахтем Чийгоз у складі «Європейської Солідарності», які потрапили в першу десятку партійного списку [21].

Отже, можна зазначити, що характерними рисами політичної участі кримських татар у парламентських виборах після відновлення незалежності України є: слабе представництво, відсутність власної стійкої політичної сили, постійний пошук підтримки в національних демократичних політичних силах, єдність представників корінного народу у відстоюванні та захисті інтересів корінного народу, поступова активізація участі корінного народу в політичному житті України, зокрема у виборчих процесах. Слід зазначити, що велике значення для корінного народу мало прийняття Закону України «Про корінні народи України» у 2021 році, за яким кримські татари отримали офіційний статус корінного народу України, а також було суттєво розширено їхні права, у тому числі й політичні [16].

У зв'язку з окупацією Криму, який кримські татари прагнуть представляти, багато прав і можливостей корінного народу зараз є обмеженими. Також проблемною для корінного народу є позиція окремих представників корінного народу, які беруть активну участь у політичному житті, у тому числі у виборчих процесах, на тимчасово окупованих територіях.

Література:

1. Афанасьєва М. Ефективна участь національних меншин у виборах. *Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць*. Вип. 64. 2012. С. 53–59.
2. Бабенко В., Сенчило-Татліліюглу Н. Становлення кримськотатарського правозахисного руху: геополітичний вектор. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference. Pisa, Italian Republic : NGO European Scientific Platform*. Vol. 4. 2021. P. 91–92.
3. Бега В., Каменев М. Кримські татари на виборах будуть представлені у 4-5 партіях – глава Меджлису. Громадське. URL: <https://hromadske.ua/posts/krimski-tatari-na-viborah-budut-predstavleni-u-4-5-partiyah-glava-medzhlisu>.
4. Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
5. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

6. Гетьманчук М., Луцишин Г. Політико-правові аспекти обґрунтування статусу «національних меншин» та «корінних народів» в Україні. *Наукові перспективи*. № 5 (23). 2022. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1658>.
7. Горюнова Є. Трансформація кримської ідентичності в умовах російської окупації півострова (2014–2021 рр.). *Політичні інститути та процеси*. 2021. С. 23–27. URL: http://politicus.od.ua/5_2021/4.pdf.
8. Кирилова К. Кримські татари на виборах до Верховної Ради: на шляху до деокупації півострова. Крим.Реалії. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatary-na-vyborah-do-verhovnoi-rady/29994099.html>.
9. Кирилова К. Референдум 1991 року: як Крим вибрав незалежну Україну. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatary-na-vyborah-do-verhovnoi-rady/29994099.html>.
10. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Котигоренко В., Панчук М. Проблеми термінології законодавства, що регулює етнонаціональні відносини в Україні. *Український соціум* № 1.72. 2020. С. 9–40.
12. Малиновська Н. Кримські траєкторії у публічній політиці на материковій частині України: конструкція нарративу етнічної політики після 2014 року. *Ідеологія та політика*. № 1 (12). 2019. С. 41–59.
13. Меджліс продовжить переговори з партіями про участь у виборах. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/676011-medjlis-prodovjit-peregovori-z-partiyami-pro-uchast-u-vyborah.html>.
14. Мороз О., Коткевич В. Роль представницької демократії у сучасних процесах формування української національної ідентичності. *Ефективність державного управління*. № 66. 2021. С. 111–126.
15. Назарова Є. Діяльність кримськотатарських політичних партій та організацій на початку ХХ ст. *Проблеми політичної історії України*. № 8. 2013. С. 78–85.
16. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 № 1616-ІХ / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.
17. Реньов Є. Права корінних народів: міжнародний досвід та українські реалії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 53. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/29.pdf>.
18. Ротар Н. Динаміка політичного дискурсу партії «Блок Петра Порошенка Солідарність» у моделюванні реінтеграційних перспектив Криму та Донбасу. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 1 (5). 2019. С. 124–144.
19. Ткачук Д. Особливості діяльності представницьких органів кримськотатарського народу як суб'єктів державної етнополітики. 2021. URL: https://researchgate.net/publication/352974678_Osoblivosti_dialnosti_predstavnickih_organiv_krimskotatarskogo_narodu_ak_sub'ektiv_derzavnoi_etnopolitiki.
20. Топалова Е., Тохтарова І. Міжнародно-правові принципи реалізації прав національних меншин на політичне представництво. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. № 2. 2013. С. 144–151.
21. Центральна виборча комісія. Офіційний сайт. URL: <https://www.cvk.gov.ua/>.
22. Щерба О., Лібрук-Ліпкевич С. Результати виборів 2012 р. в Україні: уроки для кримськотатарської спільноти. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. № 25. 2013. С. 171–175.
23. Щерба О., Черник П. Особливості участі кримських татар у виборчих процесах України. *Гілея*. № 153. С. 500.

References:

1. Afanasieva, M. (2012). Efektyvna uchast natsionalnykh menshyn u vyborakh [Effective participation of national minorities in elections]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zbirnyk nauk. prats.* Vyp. 64. P. 53–59 [in Ukrainian].
2. Babenko, V., & Senchylo-Tatlilioglu, N. (2021). Stanovlennia krymskotatarskoho pravozakhysnoho rukhu: heopolitychnyi vektor [Formation of the Crimean Tatar Human Rights Movement: Geopolitical Vector]. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference. Pisa, Italian Republic : NGO European Scientific Platform*. Vol. 4. P. 91–92 [in Ukrainian].

3. Beha, V., & Kameniev, M. (2019). Krymski tatory na vyborakh budut predstavleni u 4–5 partiiah – hlava Medzhlisu [Crimean Tatars will be represented in 4–5 parties in the elections – Head of the Mejlis]. *Hromadske*. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/krymski-tatari-na-viborah-budut-predstavleni-u-4-5-partiyah-glava-medzhlisu> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2023). Vyborychi kodeks Ukrainy [Election Code of Ukraine]. Kodeks vid 19.12.2019 № 396-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].
6. Hetmanchuk, M., & Lutsyshyn, H. (2022). Polityko-pravovi aspekty obgruntuvannia statusu “natsionalnykh menshyn” ta “korinnykh narodiv” v Ukraini [Political and Legal Aspects of Justifying the Status of “national minorities” and “indigenous peoples” in Ukraine]. *Naukovi perspektyvy*. № 5 (23). Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1658> [in Ukrainian].
7. Horiunova, Y. (2021). Transformatsiia krymskoi identychnosti v umovakh rosiiskoi okupatsii pivostrova (2014–2021 rr.) [Transformation of Crimean identity under the russian occupation of the peninsula (2014–2021)]. *Politychni instytuty ta protsesy*. P. 23–27. Retrieved from: http://politicus.od.ua/5_2021/4.pdf [in Ukrainian].
8. Kurylova, K. (2019). Krymski tatory na vyborakh do Verkhovnoi Rady: na shliakhu do deokupatsii pivostrova [Crimean Tatars in the elections to the Verkhovna Rada: on the way to de-occupation of the peninsula]. *Krym.Realii*. Retrieved from: <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatory-na-vyborah-do-verhovnoi-rady/29994099.html> [in Ukrainian].
9. Kurylova, K. (2019). Referendum 1991 roku: yak Krym vybrav nezalezhnu Ukrainu [Referendum of 1991: How Crimea chose independent Ukraine]. Retrieved from: <https://ua.krymr.com/a/krymski-tatory-na-vyborah-do-verhovnoi-rady/29994099.html> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy (2020). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. Kotyhorenko, V., & Panchuk, M. (2020). Problemy terminolohii zakonodavstva, shcho rehuliue etnonatsionalni vidnosyny v Ukraini [Problems of terminology in legislation regulating ethno-national relations in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1.72. P. 9–40 [in Ukrainian].
12. Malynovska, N. (2019). Krymski traiektorii u publichnii politytsi na materykovii chastyni Ukrainy: konstruksiiia naratyvu etnichnoi polityky pislia 2014 roku [Crimean trajectories in public policy in mainland Ukraine: the construction of a narrative of ethnic policy after 2014]. *Ideolohiia ta polityka*. № 1 (12). P. 41–59 [in Ukrainian].
13. UNIAN (2012). Medzhlis prodovzhyt perehovory z partiiami pro uchast u vyborakh [The Mejlis will continue negotiations with parties on participation in the elections]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/politics/676011-medjlis-prodovjit-peregovori-z-partiyami-pro-uchast-u-viborah.html> [in Ukrainian].
14. Moroz, O., & Kotkevych, V. (2021). Rol predstavnytskoi demokratii u suchasnykh protsesakh formuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti [The role of representative democracy in the modern processes of formation of Ukrainian national identity]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. № 66. P. 111–126 [in Ukrainian].
15. Nazarova, Y. (2013). Diialnist krymskotatarskykh politychnykh partii ta orhanizatsii na pochatku XX st. [Activities of Crimean Tatar political parties and organizations in the early twentieth century]. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy*. № 8. P. 78–85 [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada Ukrainy (2023). Pro korinni narody Ukrainy: Zakon Ukrainy vid vid 01.07.2021 № 1616-IX [On indigenous peoples of Ukraine: Law of Ukraine dated July 1, 2021 No. 1616-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> [in Ukrainian].
17. Renov, Y. (2021). Prava korinnykh narodiv: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski realii [The Rights of Indigenous Peoples: International Experience and Ukrainian Realities]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu Ser.: Yurysprudentsiia*. № 53. Retrieved from: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc53/29.pdf> [in Ukrainian].
18. Rotar, N. (2019). Dynamika politychnoho dyskursu partii “Blok Petra Poroshenka Solidarnist” u modeliuvanni reintehratsiinykh perspektyv Krymu ta Donbasu [The Dynamics of Political Discourse of the Party in Modeling Reintegration Perspectives of Crimea and Donbas].

“Petro Poroshenko’s Bloc Solidarity” in Modeling the Reintegration Prospects of Crimea and Donbas]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. № 1 (5). P. 124–144 [in Ukrainian].

19. Tkachuk, D. (2021). Osoblyvosti diialnosti predstavnytskykh orhaniv krymskotatarskoho narodu yak subiektiv derzhavnoi etnopolityky [Peculiarities of activity of representative bodies of the Crimean Tatar people as subjects of state ethnic policy]. Retrieved from: https://researchgate.net/publication/352974678_Osoblivosti_dialnosti_predstavnickih_organiv_krymskotatarskogo_narodu_ak_subektiv_derzhavnoi_etnopolitiki [in Ukrainian].

20. Topalova, E., & Tokhtarova, I. (2013). Mizhnarodno-pravovi pryntsypy realizatsii prav natsionalnykh menshyn na politychne predstavnytstvo [International legal principles of realization of the rights of national minorities to political representation]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykhologhii*. № 2. P. 144–151 [in Ukrainian].

21. Tsentralna vyborcha komisiia. Ofitsiinyi sait. Retrieved from: <https://www.cvk.gov.ua/> [in Ukrainian].

22. Shcherba, O., & Libruk-Lipkevych, S. (2013). Rezultaty vyboriv 2012 r. v Ukraini: uroky dlia krymskotatarskoi spilnoty [The results of the 2012 elections in Ukraine: lessons for the Crimean Tatar community]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. № 25. P. 171–175 [in Ukrainian].

23. Shcherba, O., & Chernyk, P. (2020). Osoblyvosti uchasti krymskykh tatar u vyborchkykh protsesakh Ukrainy [Peculiarities of participation of Crimean Tatars in the electoral processes of Ukraine]. *Hileia*. № 153. P. 500 [in Ukrainian].

Nataliia Dukach. Participation of the Crimean Tatar indigenous people in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine (1998–2019)

After the annexation of Crimea and the outbreak of the Russian-Ukrainian war, the academic community and Ukrainian society faced a number of threats. One of these threats was the policy of discrimination and repression of Crimean Tatars in Crimea. Therefore, there is a need to protect the rights of the indigenous people at the national level. Elections are an effective tool for influencing political power, articulating, aggregating and protecting the interests of different groups of the population. The purpose of the article is to study the peculiarities of participation of the Crimean Tatars the parliamentary elections in Ukraine. In accordance with the purpose, the following research objectives have been formulated: to analyze the political and legal framework for the participation of Crimean Tatars in electoral processes in Ukraine; to characterize the peculiarities of participation of Crimean Tatars in parliamentary elections in Ukraine from 1994 to 2019; to highlight the characteristic features of electoral participation of the indigenous people. The problem of the lack of official status of the Crimean Tatars as an indigenous people, which existed before the adoption of the relevant law, was emphasized. Also, the key characteristics of the participation of Crimean Tatars in the parliamentary elections in Ukraine were highlighted: weak representation, lack of their own political force, search for support in national democratic political forces, unity of representatives of the indigenous people in defending and protecting the interests of the indigenous people, gradual intensification of the participation of indigenous people in the political life of Ukraine, in particular in electoral processes, etc.

Key words: indigenous peoples of Ukraine, Crimean Tatars, elections, participation in elections, elections in Ukraine, political parties of Ukraine, ethno-national representation, political participation.